

**PRILOG POZNAVANJU REGIONALNO-GEOGRAFSKE IZDOJENOSTI
I INTERNE STRUKTURE SANDŽAČKO-STAROVLAŠKOG PROSTORA**

SAFET NURKOVIĆ

Problemi homogene geografske diferencijacije nekog prostora su brojni i složeni. Među njima osnovni problem svakako predstavlja utvrđivanje kvalitativno mjerljivih kriterija koji bi poslužili kao osnova za izdvajanje makro, mezo i mikroregionalnih cjelina. Polaznu osnovu našeg razmatranja homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora predstavlja primjena načela homogenosti reljefne strukture, homogenosti ekološke sredine i homogenosti procesa historijsko-geografskog razvoja.¹ Na bazi kriterija kompleksne geografske homogenosti prostora Jugoslavije izdvojen je Središnji planinski prostor u kojem se jasno izdvaja cjelovit kompleks, tzv. Sandžačko-starovlaški prostorni kompleks.² Ovaj regionalni kompleks ima posebno značenje jer je to jedina cjelina drugog stupnja Središnjeg planinskog prostora Jugoslavije koja zahvaća dijelove teritorija dviju republika, Srbije i Crne Gore.³ Određivanje osnova njegove izdvojenosti i regionalne strukture stoga zaslužuje osobitu pažnju.⁴

Kao posebnu cjelinu u sklopu Starovlaških predjela Bosne i Sandžaka J. Cvijić⁵ izdvaja Sandžački Stari Vlah i Crnogorska brda. Uz manje modifikacije to je jedinstvena cjelina, ujedno, ona je predmet našega rada. Istina, prostorni pojam »Crnogorska brda« teritorijalno je širi. J. Đ. Marković⁶ upotrebljava skoro identičnu terminologiju (Starovlaška raška vislja i Crnogorska brda i površi) ali jedan i drugi predio u odnosu na suvremeno regionalno-geografsko pojmovno određenje Sandžačko-starov-

1) V. Rogić, Geografski koncept regije, Geografski glasnik XXV, Zagreb, 1963, 1 Regionalizacija Jugoslavije, Geografija.

2) U sažetom radu objavljenom 1973. godine izložena je bit osnovne koncepcije regionalne diferencijacije jugoslovenskog prostora primjenom tri sintetičke kategorije kriterija regionalne diferencijacije, na bazi kojih je, na drugom stupnju, izdvojeno 24 regionalne cjeline. Jednu predstavlja Sandžačko-starovlaški prostor. Vidjeti: V. Rogić, Regionalizacija Jugoslavije, Geografski glasnik XXXV, Zagreb, 1973; str. 13—28.

3) Vidjeti: V. Rogić, Regionalizacija Središnjeg planinskog prostora Jugoslavije, Zbornik IX kongresa geografa Jugoslavije, Sarajevo, 1974; str. 409—416.

4) U jednom opsežnijem radu 1981. godine detaljno je izložena kompleksna regionalizacija ovog značajnog dijela Središnjeg planinskog prostora Jugoslavije (S. Nurković, Regionalna struktura Sandžaka, Doktorska disertacija obranjena na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1981. godine).

5) J. Cvijić, Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, knj. I i II, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1966; str. 61.

6) J. Đ. Marković, Geografske oblasti SFRJ, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije, Beograd, 1972; str. 393.

vlaškog prostora nešto je širi. M. Vasović⁷ u regionalizaciji Srbije izdvaja makroregiju pod nazivom Starovlaško-raška visija koja se pruža u širem graničnom pojasu prema Crnoj Gori i Kosovsko-metohijskoj oblasti, a kao njezin nastavak u Crnoj Gori navodi se pojam »Crnogorski dijelovi Starovlaško-raške visije«, što približno odgovara suvremenom teritorijalnom određenju historijsko-geografske cjeline Sandžačko-starovlaškog prostora.

V. Rogić 1973. godine⁸ izdvaja jedinstven regionalni kompleks pod nazivom Sandžačko-starovlaški prostor koji je podijeljen granicom Srbije i Crne Gore. Prostorni pojam Sandžačko-starovlaški prostor je s obzirom na trojno načelo kompleksne homogene regionalizacije najpogodniji, stoga se u našem radu opredjeljujemo za njega. Budući da za ovaj značajan dio Središnjeg planinskog prostora Jugoslavije nije izvršen niti jedan pokušaj kompleksne homogene regionalizacije koji bi obuhvatio cijeli prostor historijsko-geografske cjeline Sandžačko-starovlaškog prostora, ovaj rad ima upravo takvu zadaću.

Na preglednoj karti regionalnih cjelina drugog stupnja homogene regionalizacije Jugoslavije¹⁰ Sandžačko-starovlaški prostor ističe se kao reljefno nehomogena cjelina ali s jedinstvenim planinsko-ekološkim obilježjima¹¹ i retrogradno određenim vremenski jedinstvenim procesom društveno-gospodarske valorizacije.

Sandžačko-starovlaški prostor u osnovi predstavlja prostranu planinsku zaravan raščlanjenu mnogobrojnim vodotocima u niz dolina i visokih zaravn. To su najviše zaravn dinarskog sistema (Pljevaljska karsna površ, Koritska površ, Peštersko-sjenička površ, razvijena Rožajska površ i dr.), pružaju se od planina Kopaonika i Rogozne na istoku do Durmitora, Komova, Sinjajevine i Bjelasice na zapadu, koje plodnim ali mahom dubokim dolinama prosijecaju rijeke Lim, Čehotina, Ibar, Raška i Uvac. Ovaj prostor je na jugostoku uzdignut obroncima planina prokletijske mase (Smiljevica, Hajla, štedim, Žljeb, Sjenova, Beleg, Pogled i Mokra) i time jasno diferenciran od kosovsko-metohijskog kotlinskog kompleksa. Sjevernu morfološku granicu čine planine starovlaškog kompleksa (Zlatibor, Javor i Golija) što znači da je Sandžačko-starovlaški prostor jasno omeđen s južne i sjeverne strane. Međa na istoku i zapadu fizionomski je sasvim drukčija jer se istočnom stranom pruža dolina Ibra a zapadnom dolina Tare.

Reljefna nehomogenost odraz je postojanja dvaju izrazito različitih tipova socio-ekonomskih vrlo relevantnih reljefnih struktura. Prvi čini tipološki osobito originalna kombinacija zatvorenog visokopovršskog reljefa s dolinskim, i on je karakterističan za cijelu južnu stranu Sandžačko-starovlaškog prostora. Izdvojen je pod uvjetnim nazivom **SANDŽAČKO-BRDSKI PROSTOR CRNE GORE.**

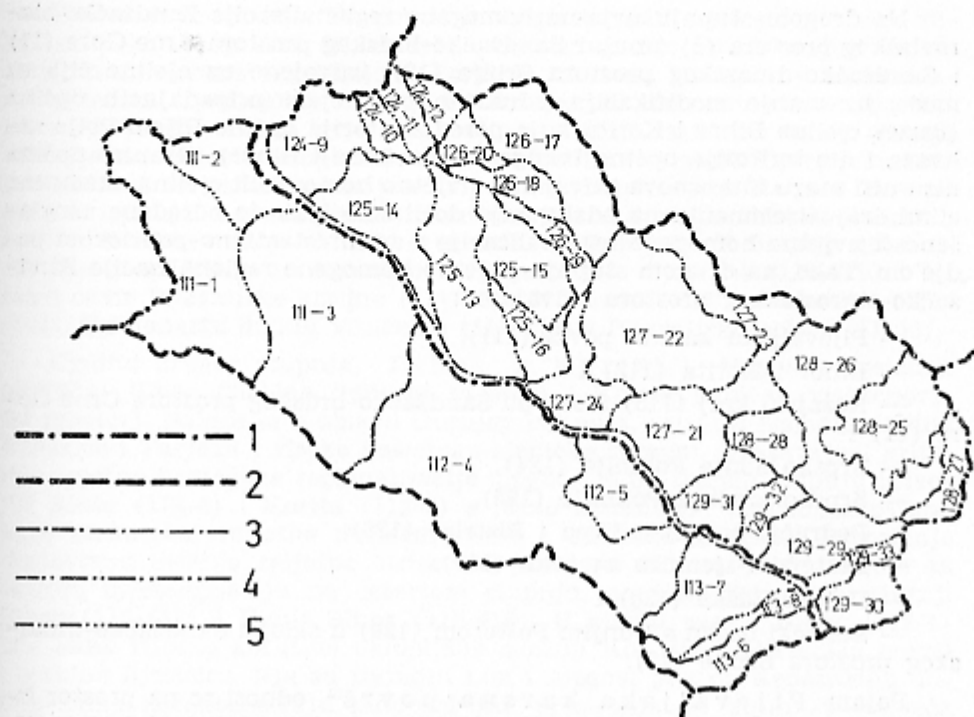
7) M. Vasović, Još jedan pokušaj geografske regionalizacije Srbije, Zbornik radova Geografskog zavoda Prirodno-matematičkog fakulteta, br. 12, Beograd, 1965; str. 118.

8) Prostorni pojam »Crnogorski dijelovi Starovlaško-raške visije« odnosi se na Crnogorsko Polimlje, Pljevaljsku karsnu površ i razvijenu Rožajsku površ (M. Vasović i J. Petrović, Regionalna podjela Crne Gore, Monografija Crne Gore, Književne novine, Beograd, 1976; str. 46-63).

9) V. Rogić, op. cit. 1973; str. 17.

10) V. Rogić, Regionalizacija Gorske Hrvatske, Geografski glasnik XXXIX, Zagreb, 1977; str. 30.

11) Klimatsko-ekološka obilježja Sandžačko-starovlaškog prostora s diferencijacijom cijelog prostora na klimatsko-ekološke zone (dolinska, visokopovršska, podgorinska i planinska klimatsko-ekološka zona) detaljno je obrazložena u radu: S. Nurković, Regionalne specifičnosti u rasprostranjenosti klimatskih varijeteta Visokopovršsko-dolinskog područja Jugostočnih Dinara, Zbornik radova PMP-a, Br. 7, Priština, 1981. (u štampi).

Sl. 1. Nacrt regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora s medama do uključivo trećeg stupnja diferencijacije

Fig. 1. Esquisse de régionalisation d'Espace de Sandžak-Stari Vlah avec des limites jusqu'à le troisiéme degré taxonomique

1. Republičke granice
1. Des limites politiques
2. Granice Sandžačko-starovlaškog prostora
2. Des limites de l'Espace de Sandžak-Stari Vlah
3. Granice cjelina prvog stupnja
3. Des limites des régions du premier degré
4. Granice cjelina drugog stupnja
4. Des limites des régions du deuxième degré
5. Granice cjelina trećeg stupnja
5. Des limites des régions du troisième degré

Drugi čini jedinstven tip otvorene krške zaravni koja na zapadu svršava dolinskim kompleksom Lima a na istoku dolinom Raške. Karakterističan je za cijelu sjevernu stranu Sandžačko-starovlaškog prostora, izdvojen je pod uvjetnim nazivom **SANDŽAČKO-DINARSKI PROSTOR SRBIJE**.

Pojam Sandžačko-brdski prostor Crne Gore i Sandžačko-dinarski prostor Srbije u potpunosti odgovara stvarnosti suvremene teritorijalne organizacije.

Na drugom stupnju uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora (1), unutar Sandžačko-brdskog prostora Crne Gore (11) i Sandžačko-dinarskog prostora Srbije (12), izdvojene su cjeline čije su mede, uz manje modifikacije, određene područjem pripadajućih općina (izuzev cjeline Bihor i Korita koja pored teritorija općine Bijelo Polje zahvaća i dio teritorija općine Ivangrad, tzv. Gornji Bihor). Granice općina nisu niti mogu biti osnova izdvajanja uvjetno homogenih cjelina, međutim, eliminirajući elementarna odstupanja došli smo ipak do određene usuglašenosti uvjetno homogene regionalizacije s administrativno-političkom podje'om. Tako, na drugom stupnju uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora izdvajamo:

- Pljevaljsku karsnu površ (111),
- Bihor i Korita (112) i
- Rožajski kraj (113) u sklopu Sandžačko-brdskog prostora Crne Gore (11) i
- Srpsko donje Polimlje (124),
- Srpsko srednje Polimlje (125),
- Područje srednjeg Uvca i Bistrice (126),
- Peštersko-sjениčka zaravan (127),
- Dolina Raške (128) i
- Štavički bazen s Donjim Pešterom (129) u sklopu Sandžačko-dinarskog prostora Srbije (12).

Pojam Pljevaljska karsna površ¹² odnosi se na prostor između rijeke Tare i Lima po čijoj je sredini usječena dolina Čehotine dinarskog pravca. Područje ima izgled prostrane karsne površi, mjestimice izbrazdane dubokim dolinama, mjestimično isprekidana plićim i dubljim kraškim poljima, što ukazuje na izrazitu dinamičnost reljefa. Zatvorenost nizovima planina prema sjeveroistoku i jugozapadu i jasna omeđenost na istoku visokim površima i nižim planinama na razvodu između Čehotine i Lima, doprinosi jasnom individualiziranju ovog područja. Uz elemente reljefne strukture, karakteristike ekološke sredine bitno utječu na regionalno-geografsku izdvojenost ove cjeline od ostalih cjelina drugog stupnja.¹³ To ujedno pruža mogućnost daljnje uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora na trećem stupnju i to: Podgora (111-1), Karsna površ na sjeveroistoku (111-2) i Pljevaljska kotlina (111-3).¹⁴ Podgora (111-1) je izrazita kraško-fluvijalna površ na zapadu i sjevero-zapadu Pljevaljske karsne površi. Za razliku od Karsne površi na sjeveroistoku (111-2) znatno je bogatija vodom i šumovitija je, stoga i naseljenija. Ovdje je kulturno-geografska fizionomija slična šumovitim dijelovima Polimlja. Podgora je Čehotinom i njezinim pritocima podijeljena na niz manjih površi koje ujedno predstavljaju ove cjeline četvrtog stupnja: površ Bukovica (111-11) i površi planina Ljubišnje (111-12), Obzora (111-13) i Lisac-planine (111-14). Karsna površ (111-2) zahvaća sje-

12) Uz manje modifikacije ova cjelina pripada teritoriju općine Pljevlja.

13) Pored morfološki jasnog individualiziranja ovog područja u odnosu na susjedne cjeline drugog stupnja, postojanje specifičnih klimatsko-ekoloških uvjeta doprinosi njegovom diferenciranju (S. Nurković, cit. pod. 4).

14) Naša regionalno-geografska diferencijacija Pljevaljske karsne površi koja se osniva na izdvajanju tri cjeline umnogome se razlikuje od diferencijacije M. Vasovića i J. Petrovića koji izdvajaju samo dvije cjeline (M. Vasović i J. Petrović, op. cit. 1976; str. 55).

veroistočni dio područja. Na površi se mogu zapaziti zone golog i zone relativno pokrivenog krša (fluviokrš), pokrivenog debljim ili tanjim slojem aluvijuma i obrasle vegetacijom. Površ je izbušena mnogobrojnim vrtačama, jamama i pećinama. Ovakva kraška priroda sa svom svojom posebitošću ne pruža solidne uvjete za poljoprivrednu aktivnost te su naselja vrlo rijetka, smještena uglavnom po prostranim uvalama. Pljevaljska kotlina (111-3) se nalazi u kompozitnoj dolini Čehotine, spuštenu u karsnoj površi i ispunjena jezerskim sedimentima. Spada u grupu visokih dinarskih kotlina. Predstavnik je suhih i otvorenih kraških polja.¹⁵ Daljnja diferencijacija ovog dijela na četvrtom stupnju ističe: Sjeverni (111-310) i istočni okvir Pljevaljske kotline (111-311), Klisurastu dolinu Čehotine (111-312), Kanjonastu dolinu Vezičnice (111-314) i Pljevaljsko polje (111-39).

Cjelinu drugog stupnja, Bihor i Korita,¹⁶ čine dva susjedna predjela: Bihor (tipičan dolinski prostor) i Korita (tipičan visokopovršni prostor). Nalaze se u oblasti Gornjeg Polimlja, utisnuti između planina Bjelasice i Turjaka i visoke Peštersko-sjeničke zaravni. Uvažavajući kriterije uvjetno homogene regionalizacije moguće je na trećem stupnju izdvojiti Bihor (112-4) i Korita (112-5) s jasno istaknutim individualnostima kako elemenata reljefne strukture tako i ekološke sredine.¹⁷ Postojanje raznovrsne interne reljefne strukture u sklopu Bihora pruža uvjete za daljnju diferencijaciju na četvrtom stupnju, pa tako izdvajamo Gornji Bihor (112-415) i Donji Bihor (112-416). U cjelini uzevši Bihor (112-4) ima oblik riječne korutine uklopljene između Koritske i Pešterske površi i planine Bjelasice. Nju su izgradili Lim i njegovi pritoci. Neposrednu dolinu Lima karakteriziraju mnogobrojna proširenja od kojih su najveća Zaton i Bjelopoljsko polje, a bočne dijelove sistem dolnica koje prate negdje šire a negdje uže kose. Za razliku od Bihora, Korita (112-5) su visoka površ. Od Pešterske površi odvajaju ih Krušćica i njezini povljareci (Moravački krš 1650 m, Karadžino brdo 1535 m i dr.), Žilindar 1616 m, Vrhovi 1484 m i dr. Prema jugozapadu granica vodi nizom kosa koje u obliku odsjeka padaju prema Bihoru (Paljevine 1426 m, Gvozd 1353 m, Dijelovi 1329 m i druga manja uzvišenja), dok su prema sjeverozapadu Korita otvorena. Ova dosta prostrana, jasno individualizirana vapnenačka zaravan izlježbljena je suhim dolinama, uvalama i vrtačama. Postojanje izvjesnih mikroreljefnih jedinica pruža mogućnost daljnje diferencijacije Korita na četvrtom stupnju. Izdvajanje Gornjih (112-519) i Donjih Korita (112-518) to jasno potvrđuje.

Pojam Rožajski kraj¹⁸ odnosi se na prostor izrazito razvijene Rožajske površi u izvorištu rijeke Ibra, uokvirene sa svih strana planinama izuzev istoka i sjeveroistoka (pravac otjecanja Ibra). Rožajski kraj čini jugozapadni dio Sandžačko-starovlašskog prostora smješten između Metohijsko-kosovske zavale s južne, Ivangradske koline sa zapadne, Bihora sa sjeverozapadne i Pešterske površi sa sjeverne strane. Kraj je u odnosu na susjedne predjele koji ga okružuju uzdignut što doprinosi nje-

15) J. Bogičević, Pljevaljska kotlina, Glasnik SGD sv. 2, Beograd, 1912; str. 63.

16) Obuhvaća prostor općine Bijelo Polje i dio područja općine Ivangrad, tzv. Gornji Bihor obuhvaćen MZ Petnjica.

17) Regionalnu diferencijaciju predjela Bihor i Korita jasno je izložio prvi put 1967. godine M. Lutovac (vidjeti: M. Lutovac, Bihor i Korita, Srpski etnografski zbornik knj. LXXXI, SANU, Beograd, 1967).

18) Pripada području općine Rožaje.

govom jasnom morfološkom određenju. Rožajski kraj, promatran sa visokih planinskih vrhova koji ga okružuju, izgleda kao neka vrlo disecirana, izžljebljena i izgledana, po sredini ulegnuta, prema jugu uzdignuta i prema istoku blago nagnuta planinska zaravan. Velika uzdignutost reljefa prema jugozapadu i jugu na desnoj, područje visokih prilično uravnjenih brda i nižih planina na sjeverozapadu, sjeveru i sjeveroistoku na lijevoj strani, kao i između njih uska dolina Ibra, daju osnovne karakteristike ovog prostora, a također pružaju mogućnost da na trećem stupnju izdvojimo planinsko područje (113-6), područje brda i nižih planina (113-7) te poligenetsku dolinu Ibra (113-8).¹⁹ Uvjetno homogena regionalizacija četvrtog stupnja osniva se na postojanju mikroreljefnih jedinica u kojima vladaju specifični klimatsko-ekološki uvjeti. Na taj način je u sklopu planinskog područja (113-6) izdvojeno nekoliko izrazito homogenih reljefno-ekoloških cjelina i to: planina Smljevica (113-620), planina Hajla (113-621), planina Žljeb (113-622), područje planina Beleg i Pogled (113-623) te Potplaninsko pobrđe (113-624). Kod područja brda i nižih planina (113-7) diferenciraju se područje nižih planina (113-725) i područje brda (113-726), a u sklopu doline Ibra (113-8) izdvajaju se dolina Ibra do Rožaja (113-827), Rožajska kotlina (113-828) i kanjonasta dolina Ibra od Rožaja do špiljana (113-829). S obzirom na mogućnosti za razvoj privredne aktivnosti prezentirana regionalna diferenciranost na trećem stupnju u potpunosti zadovoljava. Naime, zapaža se da je planinsko područje i njegova podgorina značajno za razvoj šumarstva, planinskog stočarstva i zimskog sportskog turizma, područje brda i nižih planina značajno za razvoj dvojne ratarsko-stočarske ekonomije, a dolina Ibra, osobito Rožajska kotlina, pogodna za smještaj industrije i organizaciju privrednog, političkog i kulturnog života na području općine Rožaje.

Srpsko donje Polimlje²⁰ čini granično područje Sandžačko-starovlaškog prostora prema SR Bosni i Hercegovini. Sjevernu i zapadnu granicu ovog područja čini republička granica Srbije s Bosnom i Hercegovinom i Crnom Gorom. Primjenom kriterija uvjetno homogene regionalizacije ocjenjuje se da je reljefna nehomogenost izražita zbog vrlo izražene disecije reljefa. Tek izdvajanjem cjelina na trećem stupnju utvrđuju se obilježja homogenosti. Primjenom načela jedinstvenog tipa reljefne strukture izdvojene su sljedeće cjeline trećeg stupnja: područje Poblačnice (124-9) na zapadu, površi između Poblačnice i Lima (124-10) u središtu, dolina Lima od ušća Kratovske rijeke do ušća Uvca (124-11) i područje između Lima i Uvca (124-12). Sve četiri cjeline morfološki su vezane za Lim. Povlačenjem republičke granice Srbije prema Bosni i Hercegovini preko planine Bič, zapadno od Priboja, stvoreni su vrlo nepovoljni uvjeti za organiziranje područja Poblačnice (124-9). Naime, područje Poblačnice u ovakvim uvjetima postaje periferna, potpuno izolirana, nerazvijena i besputna oblast na koju više utjecaja imaju Pljevlja nego Priboj kojem administrativno i područno pripada. Nasuprot njemu, cjeline na istoku, osobito uzana dolina Lima, imaju veliko značenje. Skoro cjelokupna privredna aktivnost (industrija, trgovina, promet, ugostiteljstvo, zanatstvo i dr.)

19) Ovaj prvi pokušaj kompleksne uvjetno homogene regionalne diferencijacije prostora Rožajskog prostora Rožajskog kraja izložen je 1977. godine (S. Nurković, Položaj teritorija općine Rožaje u širem prostoru Sandžačko-starovlaškog prostora, Geografski horizont 3-4, Zagreb, 1977, str. 31 i 32).

20) Uz manje modifikacije pripada području općine Priboj.

i druge aktivnosti od neposredne važnosti (zdravstvo, obrazovanje, kultura i dr.) smještene su u uzanoj dolini Lima. Dolinom Lima također prolaze dvije, od jugoslavenskog značaja, važne prometnice: Polimska magistrala i željeznička magistrala Beograd—Bar. Postojanje individualnih varieteta omogućava diferencijaciju na četvrtom stupnju. Tako, u sklopu cjeline dolina Lima (124-11) izdvajamo: Pribojsku kotlinu, Čitlučko i Kaludersko polje i dr.

Srpsko srednje Polimlje²¹ u osnovi predstavlja prostranu površ u koju je urezana dolina Lima, Mileševke i mnogobrojnih pritoka. Morfološki je jasno izdvojena od Peštarsko-sjeničke zaravni na jugoistoku lancem planina Jadovnik i Ozren. Cijelom zapadnom stranom vodi republička granica prema Crnoj Gori preko manjih uzvišenja (Bander 1446 m, Klik 1366 m, Borova glava 1299 m, Slatina 1412, Mijajlovića 1411 m i dr.) koja se dižu u površi čija je fizionomija potpuno ista s jedne i druge strane granice. Skoro po sredini ovog područja, vrlo složenog geološkog sastava, meridijanski se provlači poligenetska dolina Lima koja je spuštена u površi do 600 m. Analiza reljefne strukture i karakteristika ekološke sredine pruža mogućnost uvjetno homogene regionalizacije na trećem stupnju. Na taj način su izdvojene četiri cjeline: središnja zona (125-13), visoka skrašćena površ na zapadu (125-14), područje Mileševke na sjeveroistoku (125-15) i planinsko područje na jugoistoku (125-16). Postojanje izvjesnih posebnosti u sklopu cjelina trećeg stupnja poslužilo je da na četvrtom stupnju izdvojimo: u okviru središnje zone (125-13) Brodarevsku, Velikožupsku i Prijepoljsku kotlinu; u sklopu visoke skrašćene površi na zapadu (125-14), zaravni Mijajloviće, Babine, Ozlja, Komaran i dr., u sklopu područja Mileševke (125-15) dolina Mileševke, površi sjeverno i južno od Mileševke i podgorina planina Zlatara i Jadovnika, u sklopu planinskog područja na jugoistoku (125-16) područje planine Jadovnik i planine Ozren. Sve četiri cjeline trećeg stupnja fizionomski i funkcionalno su vezane za usku dolinu Lima koja istodobno predstavlja njihovo prirodno središte.

Područje srednjeg Uvca i Bistrice²² predstavlja visoku površ (1100—1200 m) koja je uzdignuta na sjeverozapadu k jugoistočnim padinama planina Zlatibor i Murtenica i na jugoistoku planinom Zlatar. Cijela površ, blago zatalasana, nagnuta je Limu i disecirana Bistricom i Uvcem u niz manjih površi pravca SZ—JI između kojih su usječene relativno uske doline Uvca, Bistrice, Kratovske rijeke i njihovih pritoka. Elementi reljefne strukture poslužili su kao osnova za izdvajanje cjelina na trećem stupnju u kojima vladaju specifični prirodni uvjeti. Tako su, primjenom načela jedinstvenog stila reljefne strukture, u sklopu ovog područja izdvojene četiri cjeline trećeg stupnja: područje srednjeg Uvca (126-17), područje Bistrice (126-18), područje planine Zlatar (126-19) i područje Kratovske rijeke (126-20). Postojanje mikroklimatskih, a time i ekoloških i mikroreljefnih razlika unutar cjelina trećeg stupnja, pruža mogućnost da na četvrtom stupnju uvjetno homogene regionalizacije izdvojimo: u sklopu područja srednjeg Uvca (126-17) klisurastu dolinu Uvca i karsne površi s obje strane rijeke Uvca, u sklopu područja Bistrice (126-18) relativno uska dolina Bistrice i uže površi s obje strane rijeke

21) Pripada uglavnom području općine Prijepolje.

22) Uz neznatne modifikacije ova cjelina pripada području općine Nova Varoš.

Bistrice, a u sklopu područja planine Zlatar (126-19) podgorinu i planinu Zlatar.

Peštersko-sjениčka zaravan²³ je otvorena, prostrana i visoka dinarska površ uklopljena između susjednih nižih (poligenetske doline Lima na zapadu i doline Raške na istoku) i viših predjela (prema sjeveru blago uzdignuta u planinski kompleks Starog Vlaha, a na jugu oslojnena na razvijenu Rožajsku površ). Prirodno je dobro individualizirana a reljefno jasno izdiferencirana cjelina u odnosu na ostale cjeline drugog stupnja Sandžačko-starovlaškog prostora. Analizom reljefne strukture i elemenata ekološke sredine (osobito klimatskih specifičnosti) možemo, u sklopu ove izrazito homogene cjeline, izdvojiti četiri cjeline trećeg stupnja: Peštersku površ (127-21), Sjeničku površ (127-22), sjeverni, sjeveroistočni i istočni planinski okvir (127-23) i jugozapadni planinski obod (127-24). Pešterska površ je u cjelini visoka skraćena dinarska površ duga oko 20 km i morfološki jasno izdiferencirana. U površi Peštera zasiječeni su skoro sa svih strana izvorišni kraći bočnih pritoka Lima, Ibra, Raške i Vape ali ni jedna od njih ne zalazi dublje u samu površ, koja najvećim dijelom ne pripada ni jednom od susjednih slivova već čini zaseban sliv glavne pešterske ponornice Boroštica.²⁴ U sklopu Pešterske površi središnje mjesto ima Peštersko polje kao vrlo individualizirana cjelina na četvrtom stupnju. Ono spada među naša najviša kraška udubljenja sa 1170 m apsolutne visine. Pored Pešterskog polja na četvrtom stupnju izdvojen je i okopoljski prostor kao fizionomski i funkcionalno individualizirana cjelina. Sjenička zaravan (127-22) zahvaća sjeverozapadni dio prostrane Peštersko-sjeničke zaravni koja pripada Uvcu. Sjenička vapnenačka površ je stvorena fluvio-denudacijskim procesima tokom donjeg pliocena, u kojoj je kasnije fluviokraški proces odigrao značajnu ulogu.²⁵ Postojanje stanovitih posebnosti unutar Sjeničke zaravni (127-22) omogućava da na četvrtom stupnju izdvojimo: Sjeničku kotlinu, obodni kotlinski prostor i Sjeničku zaravan u užem smislu.

Dolina Raške²⁶ smještena je između visoke Peštersko-sjeničke zaravni na zapadu, planine Rogozne na istoku i Golije na sjeveru. Uopće, nizinski reljef vezan je za dolinu Raške u užem smislu i za niz dolinica koje od središnje Novopazarske kotline vode u unutrašnjost; u njemu prevladava dolinska plastika, a u visinskom plastika površi i bila. Reljef doline Raške čine četiri markantne morfološke cjeline:²⁷ Novopazarska kotlina (128-25), potplaninsko pobrđe (128-26), planina Rogozna (128-27) i kraško Koštam polje (128-28). Postojanje stanovitih posebnosti unutar pojedinih diferenciranih cjelina trećeg stupnja omogućilo je izdvajanje je-

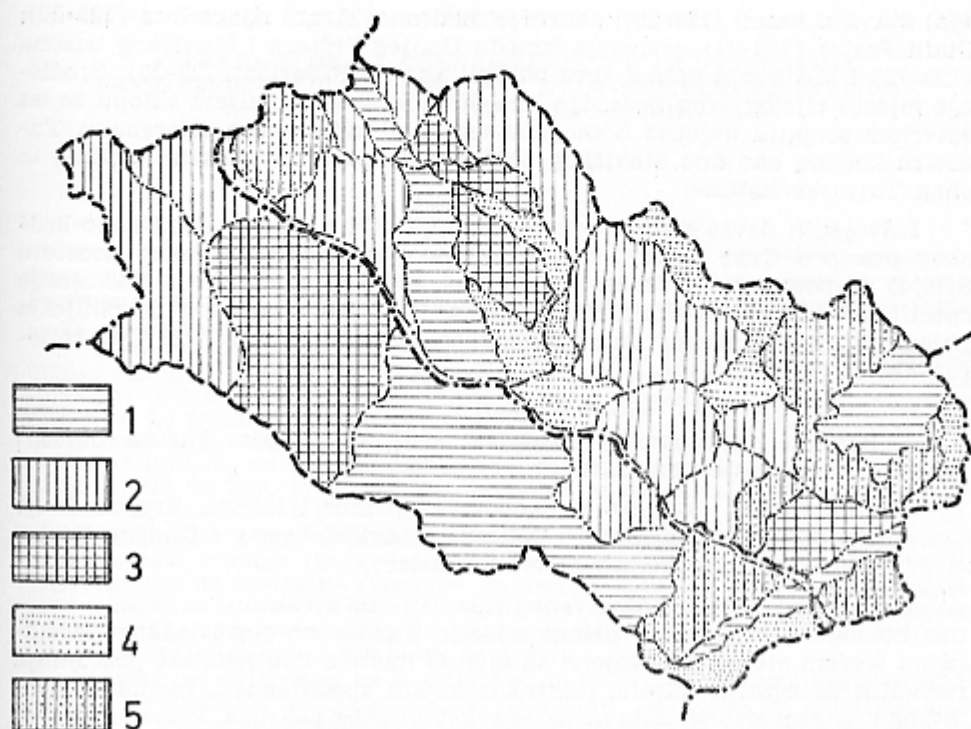
23) Pripada području općine Sjenica. Ova cjelina zahvaća i jedan dio područja općine Tutin, tzv. Donji Pešter. Međutim, iz određenih razloga, Donji Pešter je pripojen štavičkom bazenu i tako obrazovana jedna cjelina drugog stupnja pod nazivom štavički bazen s Donjim Pešterom, što odgovara suvremenoj organizaciji prostora općine Tutin.

24) Nedavno je Boroštica (poznata još kao Đerekarska rijeka) u gornjem toku ukročena i više nije ponornica. Naime, njezin tok je skrenut u pravcu sjevera preko močvare Pešterskog polja i pretvorena je u umjetno jezero, a zatim odvodnim kanalom i tunelom odvedena u sliv Vape, odnosno Uvca, za pokretanje sistema hidroelektrana na Uvcu. Tako je Peštersko polje lišeno čuvene ponornice, prirodne rijetkosti za ovakve uvjete.

25) Enciklopedija Jugoslavije knj. I, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1955; str. 471.

26) Pripada području općine Novi Pazar s time što ovoj cjelini nije pripojeno područje sjeverno od ušća rijeke Tušimlje u Rašku jer ne pripada području općine Novi Pazar već području općine Raška.

27) J. Cvijić je izdvojio dolinu Raške kao cjelovit kraj, a u njoj razlikuje dvije cjeline: Novopazarsku kotlinu i karsni dio južno od nje (J. Cvijić, Geomorfologija knj. II, Beograd, 1926; str. 343). Naša ispitivanja ukazuju na postojanje četiri naznačene cjeline trećeg stupnja.

Sl. 2. Reljefno-ekološka diferencijacija Sandžačko-starovlaškog prostora.
Fig. 2. La différenciation de l'Espace de Sandžak-Stari Vlah

1. Dolinska zona
1. Zone de vallée
2. Visokopovršna zona
2. Zone de haut-plateau
3. Dolinsko-visokopovršna zona
4. Zone de vallée-haut-plateau
4. Planinska reljefno-ekološka zona
4. Zone montagnaise
5. Visokopovršno-planinska zona
5. Zone haut-plateau-montagnaise

dinstvenih cjelina na četvrtom stupnju; kod Novopazarske kotline, na primjer, izdvojeno je Novopazarsko polje.

Cjelina drugog stupnja štavički bazen s Donjim Pešterom²⁸ zahvaća prostor između visoke Peštersko-sjeničke zaravni na sjeverozapadu, doline Raške i Novopazarske kotline na sjeveroistoku, doline Ibra na jugoistoku i visoke Rožajske površi na zapadu. U reljefu ovog područja jasno se svojom individualnošću diferencira pet cjelina trećeg stup-

28) Pripada području općine Tutin.

nja: štavički bazen (129-29), područje na desnoj strani rijeke Ibra (129-30), Donji Pešter (129-31), područje između Donjeg Peštera i štavičkog bazena (129-32) i klisurasta dolina Ibra od Špiljana do Ribarića (129-33). Središnje mjesto cijelog ovog područja ima štavički bazen u čijem sklopu se na četvrtom stupnju uvjetno homogene regionalizacije jasno diferencira Tutinska kotlina kao dno štavičkog bazena i njegova sekundarna cjelina, te obod Tutinske kotline.

Izdvojenih devet cjelina drugog stupnja (tri u sklopu Sandžačko-brdskog prostora Crne Gore i šest u sklopu Sandžačko-dinarskog prostora Srbije) u potpunosti odražava složenost reljefne strukture i postojanje specifičnih klimatsko-ekoloških obilježja. S obzirom na osnovna obilježja pojedinih cjelina drugog stupnja moguće je jasno izdvojiti tri tipa reljefno-ekoloških kompleksa:

- izrazito dolinski (dolina Raške),
- izrazito visokopovršski (Rožajski kraj, Pljevaljska karsna površ i Peštersko-sjenička zaravan) i
- kombinirani dolinsko-visokopovršski (Bišor i Korita, Srpsko donje Polimlje, Srpsko srednje Polimlje, štavički bazen s Donjim Pešterom i područje srednjeg Uvca i Bistrice).

Primjenom načela jedinstvenog tipa reljefne strukture za ocjenu uvjetno homogene regionalne diferencijacije Sandžačko-starovlaškog prostora na trećem stupnju izdvojene su cjeline nastale kao rezultat postojanja različitih kategorija reljefa, mikroklimatskih specifičnosti, različitog geološkog i petrografskog sastava tla te vegetacijskog pokrova. Postojanje ovako diferenciranih prirodnih uvjeta utjecalo je na formiranje različitih tipova agrarnog i kulturnog krajolika. Kompleksna regionalno-geografska diferencijacija Sandžačko-starovlaškog prostora pokazala je da su cjeline na trećem stupnju pokazale izrazitiju jedinstvenost, stoga ćemo se osvrnuti i na njih (vidi sl. 2). Složenost reljefne strukture i različitosti klimatsko-ekoloških uvjeta unutar pojedinih cjelina trećeg stupnja pruža nam mogućnost izdvajanja pet specifičnih tipova reljefno-ekoloških zona:

- visokopovršska reljefno-ekološka zona (obuhvaća 11 cjelina trećeg stupnja: 111-1, 111-2, 112-5, 124-10, 124-12, 125-14, 126-17, 127-21, 127-22, 128-28 i 129-31),
- dolinska reljefno-ekološka zona (obuhvaća 6 cjelina trećeg stupnja: 112-4, 113-8, 124-11, 125-13, 128-25 i 129-33),
- dolinsko-visokopovršska reljefno-ekološka zona (obuhvaća pet cjelina trećeg stupnja: 111-3, 125-15, 126-18, 126-20 i 129-29),
- planinska reljefno-ekološka zona (obuhvaća 6 cjelina trećeg stupnja: 113-6, 125-15, 126-19, 127-23, 127-24 i 128-27) i,
- visokopovršsko-planinska reljefno-ekološka zona (obuhvaća 5 cjelina trećeg stupnja: 113-7, 124-9, 128-26, 129-30 i 129-32).

Kako vidimo, regionalna diferencijacija Sandžačko-starovlaškog prostora na trećem stupnju u potpunosti odražava planinsko-visokopovršski karakter cijele oblasti, složenost reljefne strukture i ekološke sredine.

R e s u m e

**APPENDICE DE LA CONNAISSANCE DE LA SÉPARATION
GÉOGRAPHIQUE-RÉGIONALE ET DE LA STRUCTURE INTERNE
DE L'ESPACE DE SANDŽAK—STARI VLAH**

par

Safet Nurković

Dans la région Central montagneuse de la Yougoslavie, l'espace de Sandžak—Stari Vlah représente une région particulière qui a une signification spéciale parce que c'est une l'espace qui contient des parties de la territoire de la Serbie et du Monténégro.

L'espace de Sandžak—Stari Vlah représente une large plateau montagneuse divisée par un grand nombre de rivières dans les nombreuses vallées et de hauts-plateaux entre eux. On peut discerner deux différents types de structure régionale. Le premier type est une combinaison originale du relief de hauts-plateaux avec les vallées sous le nom de l'espace de Sandžak du Monténégro. Le deuxième type est un plateau rocheux qui se termine, à l'ouest, par le complexe de la rivière de Lim, et à l'est, par la vallée de Raška-cette région on appelle l'Espace de Sandžak de Serbie.

Au deuxième degré de la régionalisation de l'Espace de Sandžak—Stari Vlah il existe neuf régions (trois dans l'Espace de Sandžak du Monténégro et six dans l'Espace de Sandžak—Dinarides de Serbie) dont les frontières sont déterminées par les empressements territoriaux des communes. Les régions séparées du deuxième degré représentent la complexité de la structure du relief et l'existence des caractéristiques spéciales de climat.

D'Après les différences de la structure du relief au troisième degré il existe des régions résultant de l'existence des différentes catégories du relief, des particularités microclimatiques, de la composition géologique et pétrographique du sol et de la végétation. A cette façon l'auteur a déterminé 33 régions du troisième degré suivant la complexité de la structure du relief et de milieu écologique.